

UDK 355.4(497.5 Škabrnja)“1991”

Izvorni znanstveni članak

Primljen 25. 2. 2010.

Prihvaćen za tisak 15. 3. 2011.

IVAN BRIGOVIĆ, IVAN RADOŠ

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski
centar Domovinskog rata

Marulićev trg 21, HR-10 000 Zagreb

ivan.brigovic@centardomovinskograta.hr

ivan.rados@centardomovinskograta.hr

ZLOČIN JUGOSLAVENSKE NARODNE ARMIIJE I SRPSKIH POSTROJBI NAD HRVATIMA U ŠKABRNJI I NADINU 18.–19. STUDENOGA 1991. GODINE

U ljeto 1991. snage Jugoslavenske narodne armije (JNA) uz pomoć pobunjenih Srba počinju s otvorenom agresijom na Hrvatsku. Teške su borbe vođene i u sjevernoj Dalmaciji gdje je bilo središte srpske pobune. U zaleđu Zadra nalazila su se slabo branjena hrvatska sela Škabrnja i Nadin, koja 18. i 19. studenoga 1991. napadaju i osvajaju snage JNA i srpskih naoružanih postrojbi. Pritom su ubili više desetaka civila, mahom žena i staraca.

Ključne riječi: Škabrnja, Nadin, ratni zločin, Domovinski rat, JNA

Uvod (kratak prikaz procesa osamostaljenja te okupacije Republike Hrvatske u Domovinskom ratu)

Rušenje Berlinskoga zida u studenom 1989. simbolično je označilo početak novoga razdoblja europske povijesti, u kojem je u većini istočnoeuropskih država jednostranački, komunistički režim zamijenilo višestranače i

demokracija. Taj je proces zahvatio i većinu republika bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), međutim ne i Socijalističku Republiku (SR) Srbiju. Njezini su građani postali talac srpskih nacionalista, koji su sredinom 80-ih godina 20. stoljeća opet pokrenuli velikosrpski projekt iz 19. stoljeća, prema kojem je zapadna granica srpske države – tzv. velike Srbije – planirana duboko na hrvatskom teritoriju, smjerom Virovitica – Pakrac – Karlovac – Ogulin – Karlobag. To je, otprilike, bila granica osmanlijskih osvajanja u Hrvatskoj od 15. do 17. stoljeća. U tom cilju, nakon što su na poticaj novoga “svesrpskoga” vođe Slobodana Miloševića i njegovih suradnika organizirani protesti Srba na ulicama srbijanskih, vojvođanskih, kosovskih i crnogorskih gradova (tzv. događanja naroda ili mitinzi), krajem 1988. i početkom 1989. smijenjena su politička vodstva Kosova i Vojvodine te Crne Gore. Potom je Skupština SR Srbije potvrdila novi *Ustav SR Srbije*, kojim je ukinuta autonomija pokrajinama Vojvodini i Kosovu, čime je zapravo srušen i *Ustav SFRJ*. No, prosrpski orijentirani predstavnici tih, prema važećem *Ustavu SFRJ* iz 1974., konstitutivnih dijelova SFRJ-a ušli su u Predsjedništvo države, koje je brojilo osam članova (6 predstavnika republika i 2 autonomnih pokrajina). Time je s četiri “svoja” člana srbijansko vodstvo do 1990. osiguralo uvjete za političku dominaciju Srbije nad ostalim jugoslavenskim republikama.

Potaknuti politikom srpskih političara iz Beograda i propagandom srbijanskih medija, već početkom 1990. i u SR Hrvatskoj (SRH) organizirani su mitinzi Srba radi destabilizacije Hrvatske. Ipak, ni takva agresivna srbijanska politika nije mogla zaustaviti proces demokratizacije u Sloveniji i Hrvatskoj. U travnju i svibnju 1990. u Hrvatskoj su održani prvi slobodni, višestranački izbori nakon II. svjetskoga rata, na kojima je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), predvođena dr. sc. Franjom Tuđmanom.¹ U dogovoru sa srbijanskim vodstvom, reakcija vojnih vlasti SFRJ-a na rezultate izbora u Hrvatskoj bila je protuustavno oduzimanje oružja hrvatskoj Teritorijalnoj obrani (TO), koja je bila legalna republička vojska, čime je Hrvatska već u svibnju 1990. praktično razoružana.²

¹ Ante Nazor, *Počeci suvremene hrvatske države (kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991.)*, Zagreb, HMDCDR (Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata), 2007., 8–34.

² U svom dnevniku *Poslednji dani SFRJ: Izvodi iz Dnevnika* (Beograd, Borisav Jović, 1995., 146) tadašnji predstavnik Srbije u Predsjedništvu SFRJ i njegov predsjednik Borisav Jović je 17. svibnja 1990. zapisao: “Praktično smo ih razoružali. Formalno, ovo je uradio načelnik Generalštaba, ali faktički po našem nalogu. Slovenci i Hrvati su oštro reagovali, ali nemaju kud.” Oduzeto naoružanje hrvatske Teritorijalne obrane (procjene se kreću do oko 80 000 do 200 000 “cijevi”) smješteno je u skladišta Jugoslavenske narodne armije.

Sabor Socijalističke Republike Hrvatske potom je na konstituirajućoj sjednici višestranačkoga sabora 30. svibnja 1990. izabrao dr. sc. Franju Tuđmana za predsjednika Predsjedništva SRH, a 25. srpnja usvojeni su amandmani na *Ustav SRH*, kojima su utvrđeni novi (“povijesni”) grb i zastava te iz naziva države uklonjen pridjev “socijalistička” (*Narodne novine*, 31, 28. srpnja 1990.). Istoga dana, na mitingu Srba u ličkom mjestu Srb uz granicu s Bosnom i Hercegovinom, donesena je *Deklaracija o suverenosti i autonomiji Srba u Hrvatskoj*. Najavljeno je i održavanje “referenduma o srpskoj autonomiji”, od 19. kolovoza do 2. rujna 1990., koji nije bio utemeljen u republičkim i savezним propisima.³

Uoči referenduma, 17. kolovoza 1990., političko vodstvo pobunjenih Srba u Hrvatskoj je preko Radio Knina proglasilo “ratno stanje”, a naoružani srpski pobunjenici srušenim stablima (“balvanima”) i kamenjem zapriječili su prometnice na kninskom području. Pokušaj hrvatske policije da uspostavi red i osigura mir na tom području spriječila je federalna vojska – Jugoslavenska narodna armija (JNA). Tzv. balvan-revolucija bila je odgovor dijela Srba iz Hrvatske na demokratske procese u Hrvatskoj i može se shvatiti kao početak oružane pobune dijela Srba u Hrvatskoj protiv hrvatske, demokratski izabrane vlasti. Krajnji cilj započete pobune bio je pripajanje dijela teritorija Republike Hrvatske (RH) jedinstvenoj srpskoj državi, koja bi obuhvatila veći dio bivše Jugoslavije. Dakako, naoružavanje srpskih ekstremista oružjem JNA i pobuna Srba u Hrvatskoj dio je procesa pripreme za otvorenu oružanu agresiju Srbije i Crne Gore te JNA na Republiku Hrvatsku. Posebno žestoki bili su sukobi hrvatske policije sa srpskim pobunjenicima i teroristima u Pakracu 2. ožujka 1991. i na Plitvicama na Uskrs 31. ožujka, u kojem su poginuli jedan hrvatski policajac i jedan srpski pobunjenik, te 2. svibnja 1991. kad je iz zasjede ubijeno 12 hrvatskih policajaca u Borovu Selu kraj Vukovara, a jedan na drugom kraju države u Polači kod Zadra.

Zbog takva neprihvatljivoga stanja u državi i nametanja centralističke politike srbijanskoga vodstva s ciljem jačanja političkoga i gospodarskoga položaja Srbije na račun ostalih republika u federaciji, hrvatsko i slovensko vodstvo predložilo je preustroj SFR Jugoslavije u konfederalnu državu. Međutim, srpsko vodstvo, koje je zagovaralo unitarnu Jugoslaviju, odbilo je takav preustroj, pa su Hrvatska i Slovenija krenule u proces osamostaljenja. Nakon što je 22. prosinca 1990. proglasio novi *Ustav Republike Hrvatske* (*Narodne*

O tome vidi: O. Žunec, *Rat u Hrvatskoj*, *Polemos 1*, Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo i naklada Jesenski i Turk, 1998., 66; M. Špegelj, *Sjećanja vojnika*, Zagreb, Znanje, 2001., 287, tab. III.

³ Arhiv Ustavnog suda RH /pravna dokumentacija vezana uz spis broj: U-VI-295/1991 od 2. listopada 1992. (dalje: Arhiv Us RH).

novine, 56, 22. prosinca 1990.), Sabor RH je 25. lipnja 1991., na temelju rezultata referenduma održanoga 19. svibnja 1991., usvojio *Deklaraciju o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske*, kao i *Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u RH* (*Narodne novine*, 31, 25. lipnja 1991.). Stupanje *Deklaracije* na snagu odgođeno je na tri mjeseca kako bi se pregovori o mirnom rješenju jugoslavenske krize mogli nastaviti. No, upravo tada, sukladno dogovoru srbijanskoga političkoga vodstva i vodstva JNA, terorističke akcije srpskih ekstremista u Hrvatskoj prerasle su u otvorenu i nemilosrdnu agresiju JNA i srpskih naoružanih formacija iz Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine pod zapovjedništvom JNA na Republiku Hrvatsku.⁴ Budući da je Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda (UN) krajem rujna 1991. uvelo potpuni embargo na isporuku oružja i vojne opreme na područje Jugoslavije, srpski su stratezi zbog trenutačnoga odnosa snaga, odnosno zbog golemoga nerazmjera u sukobu između odlično naoružane JNA i slabo naoružanih hrvatskih obrambenih snaga, bili uvjereni u brzu pobjedu.⁵

Napad zrakoplova JNA 7. listopada na Banske dvore – sjedište Vlade Republike Hrvatske, u središtu Zagreba, glavnoga grada Republike Hrvatske, pokazuje da agresor nije birao sredstva za ostvarenje svoga cilja. Tim napadom prosrpsko vodstvo JNA namjeravalo je ubiti predsjednika Republike Hrvatske Franju Tuđmana, predsjednika Predsjedništva SFRJ-a Stjepa-

⁴ Srbijanski predstavnik u Predsjedništvu SFRJ i tadašnji vršitelj dužnosti predsjednika Predsjedništva SFRJ Borisav Jović je u svojoj knjizi *Posljednji dani SFRJ...*, 349, zapisao da su 5. srpnja 1991. on i predsjednik Srbije Slobodan Milošević Saveznom sekretaru za narodnu obranu SFRJ (“ministru obrane”) Veljku Kadijeviću “postavili niz zahtjeva vezanih za ulogu JNA, koje je on prihvatio bez pogovora”: *Slobodan (Milošević) i ja (Borisav Jović) zakazali smo s Veljkom Kadijevićem razgovor koji smatramo odlučujućim ... Od Veljka odlučno tražimo sledeće: ... Glavne snage JNA koncentrisati na crti: Karlovac – Plitvice na zapadu; Baranja, Osijek, Vinkovci – Sava na istoku i Neretva na jugu. Na taj način pokriti sve teritorije gde žive Srbi do potpunog raspleta ... Potpuno eliminisati Hrvate i Slovence iz vojske ...*

⁵ U svojoj knjizi *Moje viđenje raspada: Vojska bez države*, Beograd, Politika, 1993., 135, tadašnji “ministar obrane” SFRJ general Veljko Kadijević iznosi plan napada JNA na Hrvatsku u jesen 1991.:

- Potpuno blokirati Hrvatsku iz zraka i s mora;
- Smjerove napada glavnih snaga JNA što izravnije vezivati uz oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatskoga teritorija. U tom cilju ispresijecati Hrvatsku na pravcima: Gradiška – Virovitica, Bihać – Karlovac – Zagreb, Knin – Zadar, Mostar – Split. Najjačom grupacijom oklopno-mehaniziranih snaga osloboditi istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti djelovanje na zapad, spojiti se sa snagama u zapadnoj Slavoniji i produžiti prema Zagrebu i Varaždinu, odnosno granici Slovenije. Istodobno jakim snagama iz rejonu Herceg Novi – Trebinje blokirati Dubrovnik s kopna i izbiti u dolinu Neretve te na taj način zajednički djelovati sa snagama koje nastupaju u smjeru Mostar – Split ...

na Mesića i predsjednika Saveznoga izvršnoga vijeća (“premijera”) SFRJ-a Antu Markovića, koji su u spomenutoj zgradi upravo tada imali sastanak. Pod dojmom toga događaja te slikâ razaranja i vijesti o brojnim žrtvama koje su pristizale iz ostalih napadnutih hrvatskih gradova i naselja, u okolnostima silovite agresije JNA te vojnih i paravojnih formacija iz Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine na Republiku Hrvatsku, Sabor Republike Hrvatske sljedećega je dana, 8. listopada 1991., proglasio neovisnost Republike Hrvatske. Naime, ustvrdivši da je istekla tromjesečna odgoda *Ustavne odluke* od 25. lipnja 1991., saborski zastupnici donijeli su *Odluku o odcjepljenju Republike Hrvatske od SFRJ i njezinu osamostaljenju*. Tako je *Republika Hrvatska raskinula sve državno-pravne veze na temelju kojih je zajedno s ostalim republikama i pokrajinama tvorila dotadašnju SFRJ (Narodne novine, 53, 8. listopada 1991.)*.

Odmah potom Europska je zajednica na Konferenciji o Jugoslaviji u Haagu 18. listopada 1991. predstavnicima bivših jugoslavenskih republika izložila plan preustroja Jugoslavije u zajednicu suverenih država. “Spornost o općem rješenju jugoslavenske krize”, poznat kao “Carringtonov plan”, predlagao je da se na prostoru bivšega SFRJ-a konstituiraju “slobodan savez suverenih i neovisnih država sa sveobuhvatnim sporazumima o kontrolnim mehanizmima za zaštitu ljudskih prava i sa specijalnim statusom za određene skupine”. Predviđao je i “priznanje republika, koje to žele, unutar postojećih granica”. Predloženi plan prihvatile su sve jugoslavenske republike (čak i Crna Gora), osim Srbije. No, potom je pod pritiskom srbijanskih političara crnogorski predsjednik Momir Bulatović povukao svoj pristanak na plan.⁶ Tako je isključivost srbijanskoga političkoga vodstva i vojnoga vrha JNA onemogućila da se rat već tada zaustavi i spasi na tisuće života. Hrvatska je nakon toga ubrzala postupak za svoje međunarodno priznanje, temeljeći ga, između ostaloga, i na odredbama do tada važećega jugoslavenskoga ustava – *Ustava SFRJ* iz 1974., koji je afirmirao državnost republika, odnosno *Ustava SR Hrvatske* iz 1974., u kojem je istaknuto da je “hrvatski narod uspostavio svoju državu SR Hrvatsku na temelju prava na samoodređenje, uključujući i pravo na otcjepljenje”.⁷

Do kraja 1991. JNA, pod čijim su zapovjedništvom bile i oružane formacije pobunjenih Srba iz Hrvatske i srpski dragovoljci s raznih područja, okupirala je gotovo trećinu teritorija Republike Hrvatske. Pri tom su srpski ekstremisti počinili brojna ubojstva i zločine nad Hrvatima i ostalim nesrp-

⁶ Momir Bulatović, *Pravila ćutanja (istiniti politički triler sa poznatim završetkom)*, Beograd, Narodna knjiga – Alfa, 2004., 64–74.

⁷ *Ustav SFR Jugoslavije – Ustav SR Hrvatske*, ekspozije Jakova Blaževića, Zagreb, 1974., 224.

skim stanovništvom, ali i nad Srbima koji nisu prihvatili velikosrpsku politiku. Na okupiranom teritoriju Republike Hrvatske pobunjeni su Srbi 19. prosinca 1991. proglasili “Republiku Srpsku Krajinu” sa sjedištem u Kninu. S područja koje su nadzirali srpski pobunjenici protjerano je gotovo sve nesrpsko stanovništvo, a njihova je imovina uništena ili opljačkana.

Dakako, kao i u svakom ratu, zločini su počinjeni na obje suprotstavljene strane. No, razmjeri zločina koje su počinili pripadnici hrvatskih postrojbi u obrani od srpske agresije pokazuju da je riječ o pojedinačnim incidentima, uglavnom osvetničkim reakcijama na već počinjene zločine srpskih ekstremista nad Hrvatima, za razliku od planski izvedenih zločina srpskih postrojbi, čiji je cilj bio stvaranje etnički čistoga srpskoga teritorija i njegova pripajanja Srbiji. Tomu u prilog govore i zločini srpskih postrojbi nad civilnim stanovništvom u selima Škabrnja i Nadin, u zaleđu Zadra, u sjevernom dijelu Dalmacije, u južnoj Hrvatskoj.

Tijek agresije JNA i srpskih paravojnih postrojbi pod zapovjedništvom JNA u Dalmaciji

Radikalizacija srpske politike u Hrvatskoj od 1989. uzrokovala je napetosti između hrvatskoga i srpskoga stanovništva u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. Situacija se ozbiljno pogoršala 17. kolovoza 1990., kada su naoružani srpski ekstremisti blokirali sve prometnice prema Kninu, središtu srpske pobune u Republici Hrvatskoj. Pobunjeni Srbi, koje je naroužala JNA, blokadom prometnica, držanjem naoružanih straža, postavljanjem zasjeda, napadima na policijske postaje, patrole, ali i civile, te sabotazama i uništavanjem infrastrukture (vodovoda, dalekovoda, cestovnih i željezničkih prometnica), pokušavali su isprovocirati žestok odgovor hrvatske policije kako bi JNA imala povod za intervenciju. Tijekom tih početnih sukoba i napetosti postrojbe 9. korpusa JNA, koji je imao sjedište u Kninu, postavljale su se kao “tampon-zona” između Hrvata i Srba, glumeći neutralnost. Pod krinkom smirivanja napetosti, a zapravo radi zaštite srpske pobune i zauzimanja povoljnih položaja za napadna djelovanja protiv Hrvata, odnosno institucija i legalnih oružanih snaga Republike Hrvatske, 9. korpus JNA razmjestio je svoje snage na prostoru sjeverne i srednje Dalmacije već 5. travnja 1991. godine. Pripremajući se za napad, jedinice 9. korpusa JNA popunjene su rezervistima i potpomognute snagama pobunjenih Srba.

Dotadašnje puškaranje u srpnju 1991. sve više počinju zamjenjivati minobacački napadi pobunjenih Srba na hrvatska sela iz kojih se počinje iseljavati ugroženo hrvatsko stanovništvo. Maltretiranje i ubijanje nesrpskoga

stanovništva te napadi i diverzije pobunjenih Srba na zadarskom području postaju sve učestaliji, dodatno se pojačavši u kolovozu.⁸ Krajem srpnja i početkom kolovoza 1991. Komanda 9. korpusa JNA i dalje se predstavljala kao “mirotvorac” i “tampon-zona” između sukobljenih strana, te još uvijek nije otvoreno podržavala napade pobunjenih Srba na hrvatska sela na području pod njihovom kontrolom. No, nije ih ni sprječavala. U kolovozu 1991. topnički napadi pobunjenih Srba, koje naoružavaju i obučavaju aktivni oficiri JNA iz garnizona Knin i Benkovac, postaju sve učestaliji, duži i razorniji. Popunivši svoje jedinice lokalnim srpskim stanovništvom te dobrovoljcima i rezervistima pridošlima iz Bosne i Hercegovine i Srbije, 9. korpus JNA “skinuo je masku” i krenuo 26. kolovoza 1991. u otvoreni napad.⁹ U pomoć su mu došle i jedinice JNA iz Srbije.¹⁰ Izravnim, neskrivenim svrstavanjem JNA na stranu pobunjenih Srba, sukobi u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji brzo prerastaju u otvoreni rat. Potpomognuti zrakoplovima, artiljerijom i tenkovima, snage JNA i pobunjenih Srba krenule su u opći napad na više smjerova u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. Nositelj napada bio je 9. korpus JNA popunjen rezervistima, dok su pobunjeni Srbi dobili sporednu ulogu “čišćenja terena” i pozadinskoga osiguranja.¹¹

Od jedinica pobunjenih Srba na zadarskom području djelovale su brigade TO Karin, Bukovica i Benkovac te odred TO Obrovac.¹² Nakon što su sredinom rujna stavili pod kontrolu Maslenički most i izbile na Jadransku magistralu, JNA i pobunjeni Srbi težište svojih napada prebacili su na dalmatinske gradove s ciljem njihova zauzimanja, a pod izgovorom spajanja s garnizonima u njima, koji su se nalazili u okruženju hrvatskih snaga. Komanda 9. korpusa JNA izdala je 16. rujna 1991. “Zapovest za napad op(erativni). broj 1” glavnim snagama prema Vodicama, a pomoćnim prema Zadru, Drnišu i Sinju kako bi se stvorili preduvjeti za napad na Zadar, Šibenik i Split te izvršio opći napad prema Jadranskomu moru.¹³ Doživjevši

⁸ Jadranko Kaleb, *Zadar u Domovinskom ratu 1990. – 1991.*, Zadar, Plantak graf d. o. o., 1999., 69–70.

⁹ HR-HMDCDR, 2., kut. 5009, Komanda 9. K, Str. pov. br. 747–1, 2. 12. 1991. g., Knin, Referat štabu vrhovne komande o dosadašnjim rezultatima i izvodenju b/d, sadašnjem stanju i predlogu mera.

¹⁰ HR-HMDCDR, 2., kut. 6007, Komanda 180. mtbr, Str. pov. br. 3–393, 29. 8. 1991. godine, dnevni operativni izveštaj. Dokument pokazuje da je došlo 14 oficira, 9 mladih oficira i 423 vojnika (1. bataljon 4. proleterske motorizirane brigade JNA iz Pirota u Srbiji).

¹¹ Ivo Jelić, *Čovjek i rat 90/92*, Split, DES-Split, 2005., 62–63.

¹² Ivo Jelić, *Čovjek i rat 90/92*, Split, DES-Split, 2005., 122.

¹³ HR-HMDCDR, Zbirka fotografija, digitalnih i video zapisa, inv. br. 180, Komanda 9. korpusa, Str. pov. br. 19–1441, 16. 9. 1991. godine, Zapovest za napad op. broj 1.

poraz u “rujanskom ratu” za Šibenik (16.–23. rujna 1991.), JNA i pobunjeni Srbi svoje glavne napade usmjerili su prema Drnišu i Sinju, pri čemu su imali dosta uspjeha. Nakon što su do sredine rujna zauzeli niz sela uz rijeku Cetinu i Hidroelektranu “Peruča”, zaustavljeni su 21. rujna 1991. na 8 km od Sinja,¹⁴ a 23. rujna ušli su u prazan grad Drniš, iz kojega su se hrvatski branitelji i civili ranije izvukli.¹⁵ Osvajanja JNA i pobunjenih Srba popraćena su velikim razaranja, brojnim zločinima i etničkim čišćenjem zauzetoga područja. Da bi spasili vlastite živote, mnogi Hrvati napustili su svoje domove i sela prije njihove okupacije.

Sa završetkom navedenih borbi JNA i pobunjeni Srbi usmjerili su svoje djelovanje prema Zadru, čije je područje bilo jedno “od najjačih centara vojne moći JNA u bivšoj državi”. Za razliku od drugih krajeva sjeverne i srednje Dalmacije, nizinsko područje Ravnih kotara sa širokim tenkovskoprophodnim pravcima nudilo je JNA i pobunjenim Srbima puno veće mogućnosti za uporabu tenkova, čime je položaj branitelja bio dodatno otežan.¹⁶ Prije konačnoga napada na sam Zadar JNA i pobunjeni Srbi željeli su učvrstiti svoje položaje oko grada, u čemu i uspijevaju osvajanjem pojedinih sela u drugoj polovici rujna 1991. godine. U sklopu tih napada pokušali su opkoliti područje Zemunika Donjega, Škabrnje i Nadina, ali je njihov napad odbijen.

JNA i pobunjeni Srbi željeli su zauzeti Škabrnju i Nadin ponajprije zato što bi njihovim osvajanjem cestovna komunikacija između okupiranoga hrvatskoga grada Benkovca, zrakoplovne baze “Zemunik” i strateški važnoga brda Križ u potpunosti došla pod njihovu kontrolu, kao i dominantne kote toga dijela Ravnih kotara.¹⁷ U Nadinu, najisturenijem hrvatskom selu prema Benkovcu, koje su branili mještani i pripadnici 112. brigade Zbora narodne garde (ZNG), crte obrane bile su dobro povezane i čvrste, a područje oko sela bilo je minirano. No, velik je problem bio nepostojanje povezanosti sustava obrane i veza sa Škabrnjom.¹⁸

¹⁴ HR-HMDCDR, 2., kut. 5010, Srpska Autonomna Oblast Krajina, Glavni štab TO SAOK, Pov. br. 301/2, 22. 9. 1991. godine, Izvještaj od 21/22. 9. 1991. g.; Petar Šimac, *Svjedočanstva o Domovinskom ratu u Dalmaciji 1991.*, Split, F. K. Omiš, 105, 117, Ivo Jelić, *Čovjek i rat 90/92*, Split, DES-Split, 2005., 92–96.

¹⁵ Ivo Jelić, *Čovjek i rat 90/92*, Split, DES-Split, 2005., 100–103.

¹⁶ Petar Šimac, *Svjedočanstva o Domovinskom ratu u Dalmaciji 1991.*, Split, F. K. Omiš, 151–166.

¹⁷ Jadranko Kaleb, *Zadar u Domovinskom ratu 1990. – 1991.*, Zadar, Plantak graf d. o. o., 1999., 79, 104, 111, 120–122. Prvi slabiji pješački napad na Nadin, koji je bez većih problema odbijen, poduzeli su još 13. kolovoza 1991. samostalno pobunjeni Srbi.

¹⁸ Jadranko Kaleb, *Zadar u Domovinskom ratu 1990. – 1991.*, Zadar, Plantak graf d. o. o., 1999., 125.

Obavivši sve detaljne pripreme i grupiravši snage u svojim jakim uporištima na prilazima gradu, JNA i pobunjeni Srbi započeli su krajem rujna 1991. žestokim topničkim napadima na Zadar, koji se 4. listopada pretvaraju u opći napad s kopna, mora i zraka.¹⁹ Udarna je snaga u napadu na Zadar bila 180. motorizirana brigada (mtbr) 9. korpusa JNA s oko 3000 ljudi, kojoj je artiljerijsku podršku pružala Korpusna artiljerijska grupa, smještena na Debelom Brdu kod Benkovca. Zračnu podršku pružali su joj zrakoplovi s aerodroma u Zemunik i Udbini te Bihaću i Mostaru u Bosni i Hercegovini, a s mora su joj topničku podršku pružale raketne topovnjače. Uz to u zrakoplovnoj bazi “Zemunik” bila je smještena bojna 63. padobranske brigade iz Niša u Srbiji, elitna postrojba JNA, čiji će pripadnici izvršiti helikopterski desant na Škabrnju 18. studenoga 1991. godine. Značajne snage JNA nalazile su se i u blokiranim vojarnama u samom Zadru, pa je prijetila opasnost njihova spajanja sa snagama koje su nadirale prema gradu.

Nositelji obrane grada Zadra i okolice bile su 4. gardijska brigada iz Splita, čiji se pripadnici uključuju u obranu grada 16. rujna, i 112. brigada ZNG-a iz Zadra, ojačane s nekoliko samostalnih bojni. Većina njih bila je slabo naoružana, uglavnom pješačkim naoružanjem i s nešto malo protuoklopnih i topničkih sredstava. Osim toga, hrvatske postrojbe, koje su se formirale bez obuke ili uz minimalnu obuku u uvjetima stalnih napadnih djelovanja JNA i pobunjenih Srba, bile su suočene s brojnim objektivnim i subjektivnim problemima, koji su znatno utjecali na uspješnost izvođenja borbenih djelovanja (nestručnost zapovjednoga kadra, nedostatak oružja i slično).²⁰

Tijekom najžešćih borbi 5. i 6. listopada 1991. Zadar se našao u potpunom okruženju, no hrvatski su branitelji nadljudskim naporima i uz velike žrtve uspjeli obraniti grad te nanijeti napadačima velike gubitke u ljudstvu i tehnici.²¹ Sklapanjem primirja 7. listopada započeli su pregovori predstavnika grada Zadra i hrvatskih branitelja s komandama 9. korpusa JNA i garnizona Zadar koji su rezultirali sklapanjem sporazuma u zrakoplovnoj bazi “Zemunik” 9. listopada. Sporazum je idućega dana u 12 sati stupio na

¹⁹ HR-HMDCDR, 2., kut. 6045, Komanda 9. korpusa, Str. pov. br. 571–11/4, 3. 10. 1991. god., Zapovest za napad na Zadar komandanta 9. korpusa.

²⁰ Jadranko Kaleb, *Zadar u Domovinskom ratu 1990. – 1991.*, Zadar, Plantak graf d. o. o., 1999., 143, 169–170, Ivo Jelić, *Čovjek i rat 90/92*, Split, DES-Split, 2005., 132–134.

²¹ Jadranko Kaleb, *Zadar u Domovinskom ratu 1990. – 1991.*, Zadar, Plantak graf d. o. o., 1999., 130–137., Petar Šimac, *Svjedočanstva o Domovinskom ratu u Dalmaciji 1991.*, Split, F. K. Omiš, 163., Ivo Jelić, *Čovjek i rat 90/92*, Split, DES-Split, 2005., 134–140, 148.

snagu.²² Među ostalim, tim sporazumom dogovoren je i odlazak postrojbi, naoružanja i obitelji oficira JNA iz Zadra, što je i obavljeno do 21. listopada 1991. godine. Nakon izvlačenja ljudstva i tehnike iz vojarni u Zadru jedinice JNA i pobunjenih Srba pregrupirale su se i popunile svoje redove svježim snagama te nastavile s napadima na zadarskom području. Nakon temeljitih priprema, 18. studenoga 1991. žestoko su napali tenkovima, artiljerijom i pješastvom, uz podršku zrakoplova, na Škabrnju, Goricu, Nadin i Zemunik Donji. Istoga dana zauzeli su Škabrnju, a sljedeći dan i Nadin.

Zauzevši navedena sela, JNA i pobunjeni Srbi nastavili su sa žestokim topničkim napadima na sva sela zadarskoga zaleđa. Zbog toga dolazi do egzodusa hrvatskoga stanovništva iz ravnokotarskih sela, kojemu uvelike pridonose stravične slike i saznanja o počinjenim pokoljima u Škabrnji i Nadinu.²³ Nakon zauzimanja Nadina i Škabrnje JNA i pobunjeni Srbi prebacuju težište svoga djelovanja na sjeverni dio dalmatinskoga fronta, poduzimajući napade na području Novigrada, Pridrage, Paljuva i Podgradine, koje krajem prosinca 1991. i zauzimaju.²⁴ Djelovanje na zadarskom području ograničili su na topničke napade, koji su stanovništvu Zadra i okolice bili svakodnevica sve do stupanja na snagu Sarajevskoga primirja 3. siječnja 1992. godine.

Napad na Škabrnju i Nadin i masakr nad civilima

Selo Škabrnja nalazi se u zaleđu grada Zadra, u središtu nizinskoga područja Ravnih kotara, 20 km sjeveroistočno prema gradu Benkovcu. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Škabrnja je imala 1953 stanovnika i nalazila se u sklopu općine Zadar. U nacionalnom sastavu stanovništva Škabrnje gotovo stopostotnu većinu činili su Hrvati; samo se jedan stanovnik izjasnio Srbinom po nacionalnosti.²⁵ Istočno od Škabrnje nalazi se selo

²² HR-HMDCDR, 7., kut. 8, Komanda 9. korpusa, Interno br. 335-, 9. 10. 1991. godine, Sporazum o apsolutnom prekidu vatre i ratnih operacija, deblokadi grada Zadra i vojnih objekata u gradu Zadru i izvlačenju ljudstva, tehničkih, materijalnih i borbenih sredstava JNA.

²³ Jadranko Kaleb, *Zadar u Domovinskom ratu 1990. – 1991.*, Zadar, Plantak graf d. o. o., 1999., 168.

²⁴ Petar Šimac, *Svjedočanstva o Domovinskom ratu u Dalmaciji 1991.*, Split, F. K. Omiš, 166.

²⁵ Republički zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991.*, *Stanovništvo prema narodnosti po naseljima*, Zagreb, Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1992., 210.–211.; Državni zavod za statistiku, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima*, knjiga 5., Zagreb, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1998., 3407.

Nadin, tada u sklopu općine Benkovac, većinom naseljeno Hrvatima; 1991. godine Nadin je imao 666 stanovnika, od toga 650 Hrvata i 13 Srba.²⁶ Na sjeveru su sela većinom naseljena Srbima – Biljane Donje, Biljane Gornje i Smilčić; na zapadu je Zemunik Donji, većinom naseljen Hrvatima, i Zemunik Gornji, većinom naseljen Srbima, a s južne strane nalaze se sela Prkos i Galovac, većinom naseljena Hrvatima.

Već od ljeta 1990. godine vojno sposobni stanovnici Škabrnje dragovoljno se uključuju u postrojbe Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Hrvatske (RH) i Zbora narodne garde (ZNG) te sudjeluju u akcijama suzbijanja terorističkoga djelovanja pobunjenih hrvatskih Srba.²⁷ Od svibnja 1991. u Škabrnji je djelovao Krizni štab podređen Kriznomu štabu u Zadru sa zadatkom organiziranja obrane, a ustrojen je i dragovoljački odred od dvije čete.

Od sredine rujna i srpskoga osvajanja sela Polače selo Škabrnja i hrvatske snage nalazile su se u poluokruženju, što je otežavalo i produljivalo prometnu komunikaciju sa Zadrom. Srpske su snage (i JNA) prvi put topnički napale Škabrnju 17. rujna 1991. iz smjera Biljana i Zemunika Gornjega. Topnički, minobacački, mitraljeski i zrakoplovni napadi potom postaju sve češći. JNA i pobunjeni Srbi željeli su zauzeti Škabrnju i Nadin ponajprije zato što bi njihovim osvajanjem cestovna komunikacija između okupiranoga hrvatskoga grada Benkovca, zrakoplovne baze “Zemunik” i strateški važnoga brda Križ u potpunosti došla pod njihovu kontrolu, kao i dominantne kote toga dijela Ravnih kotara. U takvim okolnostima za zapovjednika obrane sela Škabrnje, Zemunika Gornjega i Prkosa 26. rujna dolazi djelatnik MUP-a Marko Miljanić, podrijetlom iz Škabrnje, koji se u svibnju u činu zastavnika JNA priključio hrvatskoj policiji.²⁸

Posebno teški bili su napadi od 4. do 10. listopada kada su JNA i pobunjeni Srbi najžešće napadali na Zadar i Biograd na Moru; Škabrnja je granatirana, a tenkovsko-pješački napad na Nadin odbijen je, pri čemu je JNA izgubila dva tenka.²⁹ Tom su prilikom na Škabrnju bacane zabranjene

²⁶ Republički zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Stanovništvo prema narodnosti po naseljima*, Zagreb, Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1992., 50.–51.; Državni zavod za statistiku, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima*, knjiga 1., Zagreb, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1998., 208.

²⁷ Ante Milković, *Naša Škabrnja, 18. studenog 1991. – 18. studenog 2001.*, Škabrnja, Općina Škabrnja, 2001., 20.–22.

²⁸ *Isto*, 34.–67. Od svog imenovanja Miljanić je vodio ratni dnevnik koji je ostao sačuvan i koji pruža dragocjene informacije o ustroju obrane Škabrnje i događajima u zoni odgovornosti do napada na Škabrnju 18. studenoga 1991. godine.

²⁹ *Isto*, 119.

kazetne bombe; oštećeno je i zapaljeno dvadesetak kuća te škola.³⁰ Poginula su tri branitelja Škabrnje i jedan branitelj Nadina. Nakon napada odlučeno je da se civilno stanovništvo evakuira, uglavnom na Ugljan i Dugi otok. Radi učinkovitije obrane Zapovjedništvo zadarskoga sektora 11. listopada odlučuje ustrojiti Samostalni bataljun Škabrnja. Bataljun je ukupno brojio 750 ljudi i držao crtu obrane u duljini 32 km, a u samoj Škabrnji nalazilo se zapovjedništvo i 2 čete s 240 boraca držeći crtu duljine 6 km.³¹ U selu Nadin bila je raspoređena četa od 100 boraca. Nakon jednoga od brojnih primirja, potpisanoga u Haagu 5. studenoga, Samostalni bataljun Škabrnje dobio je striktnu zapovijed iz Zadra da se mora pridržavati primirja i da ne provocira sukobe s JNA. Sljedeći dan evakuirani su civili u pet autobusa i vraćeni u selo.³² Popis ljudstva i opreme Samostalnoga bataljuna Škabrnje od 10. studenoga 1991. otkriva da je naoružanja bilo dovoljno za 70 % pripadnika, od čega je 30 % činilo trofejno i lovačko naoružanje. Bataljun nije imao topništva, a od protutenkovskih sredstava raspolagao je s petnaest ručnih bacača. Svatko je raspolagao s jednim borbenim kompletom (b/k) za osobno naoružanje i pola b/k za ručne bacače. Prehrana je boraca bila osobna, a o neopremljenosti govori podatak da je više od 90 % pripadnika bataljuna nosilo civilnu odjeću.³³

Hrvatske su snage držale dvije istaknute uzvisine, Ražovljevu glavicu i Nadinsku kosu, s kojih su se mogli nadzirati Ravni kotari te spomenuta komunikacija od Benkovca prema Zemuniku. Sljedeći zapovijedi državnoga i vojnoga vrha o neproširivanju sukoba s JNA, hrvatske su snage oko Škabrnje morale omogućavati nesmetan prolaz vozilima JNA kroz sela i svoje položaje.

Škabrnja i okolica nalazile su se u zoni odgovornosti 180. motorizirane brigade (mtbr) JNA sa sjedištem u Benkovcu, koja je pak bila u sastavu 9. korpusa JNA sa sjedištem u Kninu. Pod zapovjedništvom JNA djelovale su i snage Teritorijalne obrane (TO) tzv. Srpske Autonomne Oblasti (SAO) Krajine te srpske paravojne dobrovoljačke postrojbe iz Srbije i Bosne i Hercegovine. Neprijateljske su snage raspolagale znatnim pješačkim, oklopnim

³⁰ Jadranko Kaleb, *Zadar u Domovinskom ratu 1990.–1991.*, Zadar, Plantak graf d. o. o., 1999., 132., 137.–138.

³¹ Ante Milković, *Naša Škabrnja, 18. studenog 1991. – 18. studenog 2001.*, Škabrnja, Općina Škabrnja, 2001., 82., 88.

³² Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, Predmet Milan Martić “RSK“ (IT-95-11), <http://www.un.org/icty/transel1/060329ED.htm>.

³³ Ante Milković, *Naša Škabrnja, 18. studenog 1991. – 18. studenog 2001.*, Škabrnja, Općina Škabrnja, 2001., 77.–80.

i topničkim kapacitetima, zrakoplovnim i helikopterskim snagama, velikim količinama streljiva i tehničkih sredstava, uz dobru pozadinsku podršku.

Napad na Škabrnju započeo je 18. studenoga 1991. u 7.30 sati ujutro minobacačkom, tenkovskom i topovskom vatrom iz smjera Zemunika Gornjega i Biljana Gornjih, cestom Benkovac – Škabrnja – Zadar. U napadu je sudjelovalo dvadeset osam tenkova i borbenih vozila. Čim su primijećeni tenkovi, izdana je zapovijed za zauzimanje obrambenih položaja i sklanjanje civilâ u podrume koji su prije određeni za skloništa. Usprkos otporu, oko 11.30 sati nadmoćnije snage JNA i paravojnih postrojbi slomile su obranu branitelja i ušle su u zaselak Ambar na zapadnom ulazu u selo. Preživjeli su se branitelji pokušali izvući zajedno s civilima, no mnogi su od njih zarobljeni, a vojnici JNA i srpskih paravojnih postrojbi nasilno su izvukli civile iz skloništa i ubili ih hicima iz vatrenoga oružja. Mnoge su od njih prije smrti mučili i masakrirali.³⁴

Branitelji u središnjem i istočnom dijelu sela uspješno su odolijevali napadima te su uspjeli neprijateljima nanijeti gubitke u ljudstvu i tehnici, uništivši dva tenka, transporter, kamion sa streljivom i nekoliko pješaka. Istodobno su u štab počele pristizati vijesti o ubojstvima civila u zaseoku Ambar. Oko 13.30 sati branitelji s Ražovljeve glavice povukli su se na rezervne položaje prema selu, a Ražovljevu je glavicu zauzeo neprijateljski tenk. Radioveza sa Zadrom prekinuta je zbog raketiranja zrakoplova JNA. Dio branitelja i civila iz Ambara, koji se uspio izvući iz okruženja, povlačio se prema središtu sela, pružajući otpor i usporavajući napadače. S braniteljima i civilima iz Ambara koji su pali u zarobljeništvo, pripadnici JNA i srpskih paravojnih postrojbi poslužili su se kao živim štitom za svoje tenkove i borbenâ vozila u napredovanju prema središtu sela. Ondje su stigli oko 16.30 sati i zaustavili se pred crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije, držeći u okruženju neovladani dio sela Škabrnja i Nadin.³⁵ Nastavak napada planiran je za sljedeće jutro. Uvečer 18. studenoga zapovjednik Samostalnoga bataljuna Miljanić probio se do Zadra kako bi zatražio pomoć u Zapovjedništvu sektora. Nakon cjelonoćnih neuspjelih pokušaja osiguravanja snaga koje bi pomogle obrani Škabrnje Miljanić je donio odluku o povlačenju svih ljudi iz Škabrnje, što je učinjeno do sljedećega jutra u 6 sati. Oni koji su ostali u okruženju izvlačili su se u skupinama do 20. studenoga ujutro.

Jedinice JNA, TO i srpskih paravojnih postrojbi nastavile su napadati ujutro 19. studenoga, kada su zauzele nebranjeni istočni dio Škabrnje i produžile prema selu Nadin. Oko 14 sati ušle su u Nadin iz smjera Škabrnje

³⁴ *Isto*, 110.–111.

³⁵ HR-HMDCDR, 2, kut. 5008., Komanda 180. mtbr, str. pov. br. 3–559, 18. 11. 1991.

nje i Biljana, a selom su uspjele ovladati oko 17.30 sati, zauzevši Nadin-sku kosu.³⁶ Pružajući otpor, branitelji Nadina omogućili su izvlačenje žena i djece u smjeru Gorice, čime su spasili živote mnogih svojih sumještana.³⁷ Usprkos tomu, u Nadinu je ubijeno sedam civila. I toga dana nastavljeno je u Škabrnji ubijanje civila koji nisu htjeli napustiti svoje domove. U dva je dana (18. i 19. studenoga) u Škabrnji ubijeno najmanje 39 civila, dok je poginulo ili u zarobljeništvu ubijeno 14 branitelja Škabrnje.³⁸ Neki od ubijenih u ta dva dana zakopani su u masovnu grobnicu kraj osnovne škole. Preostali malobrojni civili, mahom starije osobe, koji nisu željeli napustiti Škabrnju bili su izloženi pljački, maltretiranju i ubojstvima usprkos činjenici da je to područje od kraja veljače bilo pod zaštitom snaga Ujedinjenih naroda. Ubijeni i umrli u tom razdoblju pokapani su u spomenutu masovnu grobnicu u kojoj je prilikom iskapanja pronađeno 27 tijela. Iskapanje i identifikacija obavljani su tek nakon oslobođenja Škabrnje 1995. godine.

“Krvava bitka za Nadin i Škabrnju” i njihovo zauzimanje ocijenjeni su u srbijanskom tisku kao velik ratni uspjeh jedinica Kninskoga korpusa JNA i TO koje su, zauzevši ta “najjača hrvatska uporišta u severnoj Dalmaciji”, osigurale izravnu prometnu komunikaciju između Benkovca i vojnoga aerodroma Zemunik. Tvrdilo se da je poginulo “nekoliko desetina (op. a. hrvatskih) bojovnika”, koji su uglavnom stradali “prilikom bega prema Zadru.” Iako su podaci o brojnim civilnim žrtvama u Škabrnji i Nadinu, koje su pripadnici srpskih postrojbi uglavnom okrutno poubijali nakon zauzimanja sela, najvjerojatnije bili dostupni, u srbijanskom je tisku samo spomenuto “kako je bilo i civilnih žrtava u ovim selima”, koje su stradale od artiljerijske vatre.³⁹

Civili koji nisu ubijeni već su bili zarobljeni ili su služili kao živi štit, navečer su kamionima i autobusima prebačeni najprije u Smilčić i Biljane Donje, a potom u Benkovac. Ta je skupina od devedesetak civila, mahom žena, djece i staraca sljedeći dan predana hrvatskoj strani u selu Pristeg. Ni u tom kratkom razdoblju zatočeništva nisu bili pošteđeni maltretiranja i zastrašivanja. Zarobljeni hrvatski branitelji odmah su odvojeni od civila i

³⁶ Ante Milković, *Naša Škabrnja, 18. studenog 1991. – 18. studenog 2001.*, Škabrnja, Općina Škabrnja, 2001., 118.–119.; HR-HMDCDR, 2, kut. 6031., Štab TO SAO Krajina, Knin, 19. 11. 1991.

³⁷ Jadranko Kaleb, *Zadar u Domovinskom ratu 1990. – 1991.*, Zadar, Plantak graf d. o. o., 1999., 159.

³⁸ Ante Milković, *Naša Škabrnja, 18. studenog 1991. – 18. studenog 2001.*, Škabrnja, Općina Škabrnja, 2001., 131.–156. U Škabrnji je tijekom Domovinskoga rata (1991.–1995.) ukupno ubijeno 55 civila i 25 branitelja, a na postavljenim je minskim poljima smrtno stradalo 6 mještana.

³⁹ M. Četnik, “JNA ušla u Nadin i Škabrnju”, *Politika*, 21. studenoga 1991.

odvedeni prema Benkovcu. Ondje su mučenjem i premlaćivanjem ubijeni branitelji, braća Bude i Miljenko Šegarić, te civil Petar Rogić. Njihova su tijela hrvatskoj strani predana 20. studenoga kod Žitnića. Preostalih je devet zarobljenih branitelja odvedeno u Knin gdje su bili zatvoreni na nekoliko lokacija do puštanja na slobodu u razmjenama zarobljenika 28. veljače, odnosno 30. svibnja 1992. godine.

Preživjeli civili ostavili su brojna svjedočanstva o događajima od 18. i 19. studenoga. Neki su od njih svjedočili na suđenjima Slobodanu Miloševiću i Milanu Martiću na Međunarodnom sudu za ratne zločine u Haagu. Njihove optužnice među ostalim sadrže dio koji se odnosi na zločin nad civilnim stanovništvom Škabrnje i Nadina.⁴⁰ Prema iskazima svjedoka među napadačima su bili vojnici s različitim oznakama: JNA, specijalne jedinice JNA, milicija tzv. SAO Krajine, teritorijalci, pripadnici srpskih paravojskih postrojbi – Beli orlovi. Civili su nakon početka napada u većim skupinama bili sklonjeni u podruma po selu. Nakon slamanja otpora slabo naoružanih branitelja napadači su civile tjerovali van iz podruma prijeteci bacanjem bombi. Nakon izlaska iz skloništa mnogi su od njih odmah ubijeni, najčešće rafalima ili hicima u glavu pred očima sumješтана i rođaka. Neke su osobe mučene i ubijene hladnim oružjem, neke su pregažene tenkovima, a ostale se zastrašivalo, maltretiralo, tuklo i prijetilo im smrću. Očevici su poslije isticali pozitivnu ulogu nekih vojnika i oficira JNA koji su nastojali spriječiti ubijanje civila te pustošenje crkava i kuća. Također su tvrdili da su civili ubijani uglavnom nakon prolaska snaga JNA, odnosno dolaska teritorijalaca i pripadnika paravojskih postrojbi.

Premda su mnogi napadači imali premazana lica, mještani su među njima prepoznali Srbe iz okolnih sela s kojima su prije rata zajedno radili i družili se. Upravo su pripadnike mjesne TO i paravojskih postrojbi označili kao one koji su najviše ubijali. Teško oštećenu katoličku crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije pobunjeni su Srbi 28. siječnja 1992. oko 10.30 sati velikom količinom podmetnutoga eksploziva razorili do temelja.⁴¹ Želeći to sakriti, Komanda 9. korpusa JNA u svom izvještaju Komandi 2. vojne oblasti u Sarajevu taj podatak negira, ističući da “crkva nije minirana niti je dignuta u vazduh”, nego je oštećena “za vreme izvođenja borbenih dejstava pre 45 dana” kada je “u crkvi bilo jako uporište neprijateljskih (op. a. hrvatskih) snaga”.⁴² Ostale dvije seoske katoličke crkve teško su oštećene.

⁴⁰ Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>

⁴¹ HR-HMDCDR, 2., kut. 6045, Komanda 2. Vojne oblasti, int. br. 25/142–138, 29. 01. 1992. godine, Pregled navodnog kršenja primirja.

⁴² HR-HMDCDR, 7., kut. 8, Komanda 9. korpusa, pov. br 73–20, 31. 01. 1992. g.

Dolaskom zatočenih civila iz Benkovca razmjeri tragedije stanovnika Škabrnje postaju sve vidljiviji i strašniji, a hrvatska javnost saznaje o divljačkom ubijanju civila i razmjerima počinjenih zločina pobunjenih Srba, srpskih rezervista i pripadnika JNA u Škabrnji.⁴³ Osim njih o zločinima u tom ravnokotarskom selu mogli su posvjedočiti i njegovi stanovnici koji su se, nakon okupacije mjesta, nekoliko dana izvlačili prema Sukošanu i Zadru. Već 21. studenoga 1991. pojavljuju se podaci, utemeljeni na svjedočanstvima preživjelih stanovnika sela, da je u Škabrnji ubijeno 27, a u susjednom Nadinu 8 osoba, pri čem se ističe da se o sudbini 14 stanovnika Škabrnje ništa ne zna.⁴⁴ Želeći prikriti razmjere počinjenih zločina nad civilnim stanovništvom tih ravnokotarskih sela, mjesna komanda JNA nije htjela dati promatračkoj misiji Europske zajednice, smještenoj u Splitu, dozvolu za posjet Škabrnji i Nadinu.⁴⁵ Posredstvom Crvenoga križa između predstavnika zadarskih vlasti i zapovjednika 9. korpusa JNA, general-majora Vladimira Vukovića, dogovoreno je da se tijela ubijenih radi njihove identifikacije prevezu u Zadar.⁴⁶ Tijela 28 muškaraca i 7 žena, uglavnom starijih osoba, ubijenih u Škabrnji i Nadinu, pripadnici JNA stavili su u crne plastične vreće koje su 23. studenoga 1991. predali zadarskim vlastima na Musapstanu. Iako su tijela bila unakažena i izmasakrirana, neka i do neprepoznatljivosti, sve su ubijene osobe njihovi bližnji identificirali na Patološkom odjelu zadarskoga Medicinskoga centra. Predaji i identifikaciji tijela nazočili su i članovi promatračke misije Europske zajednice. Dana 26. studenoga 1991. hrvatskoj strani na Musapstanu predano je još 10 tijela.

I sljedećih dana pripadnici JNA nastavili su s predajom tijela ubijenih hrvatskim vlastima, predavši do 28. studenoga 1991. posmrtno ostatke 48 osoba, 41 iz Škabrnje i 7 iz Nadina, od kojih je većina odmah identificirana.⁴⁷ Osim jedne osobe koja je pronađena u vojnoj odori, svi su ubijeni bili civili, što potvrđuje i zapisnik ekipe JNA za asanaciju terena iz Benkovca, koju je vodio major Dušan Dragičević. Analizirajući uzroke smrti, liječnici su na Patološkom odjelu zadarskoga Medicinskoga centra zaključili kako su samo tri osobe poginule od granata tijekom sukoba, dok su ostali ubijeni iz

⁴³ Davorka Mezić-Jugović, "Potresne slike četničkog pokolja (tragedija sela Škabrnje – dva svjedočenja o jednom krvoproliću)", *Slobodna Dalmacija*, 21. studenoga 1991.

⁴⁴ "Škabrnja i Nadin: ubijeno 35 ljudi", *Slobodna Dalmacija*, 22. studenoga 1991.

⁴⁵ "Škabrnja i Nadin: stop za misiju EZ", *Slobodna Dalmacija*, 23. studenoga 1991.

⁴⁶ "Predaja tijela", *Slobodna Dalmacija*, 22. studenoga 1991.

⁴⁷ Ivica Marijačić, "Pod dojmom zločina", *Vjesnik*, 27. studenoga 1991.; Davorka Mezić-Jugović, "Brojke zločina i užasa stalno rastu", *Slobodna Dalmacija*, 28. studenoga 1991.; Davorka Mezić-Jugović, "Brutalno i hladnokrvno", *Slobodna Dalmacija*, 29. studenoga 1991.

neposredne blizine, najčešće vješanjem, strijeljanjem i pucanjem u potiljak dok su osobe ležale na podu, o čem svjedoče i njihove rane u predjelu glave, vrata i potiljka.⁴⁸ Okrutnost pobunjenih Srba i pripadnika JNA najbolje pokazuju primjeri Kate Rogić i 95-godišnjega Luke Bilavera koje su, nakon što su ih ubili, još i pregazili tenkovima. Gledajući pojedinačno, gotovo da i nema obitelji u Škabrnji iz koje netko nije ubijen, poginuo ili bio ranjen. Najveće žrtve u škabrnjskom pokolju podnijela je šira obitelj Šegarić čijih je 9 članova ubijeno. Osobito je tragična sudbina obitelji Vice Šegarića. Ubijeni su on, njegova majka i tri sina, branitelja Škabrnje.⁴⁹

Posmrtni su ostaci ubijenih stanovnika Škabrnje i Nadina, nakon oslobođenja tih mjesta u oslobodilačkoj vojno-redarstvenoj operaciji “Oluja” (od 4. do 8. kolovoza 1995. godine), prebačeni na njihova groblja.

Zgrožena brutalnošću zločina ili, što je vjerojatnije, želeći prebaciti odgovornost za ubijanja na rezerviste i pobunjene Srbe, Komanda 180. mtbr 9. korpusa JNA zapovijedila je istragu koju je trebao provesti načelnik Organa bezbednosti brigade, major Branislav Ristić. Na osnovi saznanja i u razgovorima s nekoliko pripadnika vojne policije brigade major Ristić doznao je da su civile u Škabrnji ubijali domaći Srbi, pripadnici TO te srpski dobrovoljci iz Srbije i Bosne i Hercegovine. Tijekom razgovora pripadnici vojne policije brigade, vojnici Dragan Mitrović i Nenad Živanović, koji su nazočili ubojstvima civila, istaknuli su kako bi broj žrtava bio i veći da oni nisu spasili jednu djevojčicu čijega su oca ubili rezervisti.⁵⁰ U vezi s ubojstvima u Škabrnji, 25. studenoga 1991. major JNA Ristić doznao je da je Goran Opačić, pripadnik specijalne jedinice SJB Benkovac, nekoliko dana nakon pokolja govorio kako su u selu ubijani civili, uglavnom žene, u čem su se ”istaknuli” Vasilije Vidović iz Ilijaša u Bosni i Hercegovini te Ljubiša Vučićević iz Loznice u Srbiji.

Vijesti o počinjenim zločinima te slike izmasakriranih tijela izazvale su nelagodu i paniku među civilnim stanovništvom. Pod dojmom zločina

⁴⁸ Josip Dujella, “Civilian Massacre in Škabrnje and Nadin”, *Croatian Medical Journal*, Volume 33, War supplement 2., 1992., 51.–61.

⁴⁹ Davorka Mezić-Jugović, “Potresne slike četničkog pokolja (tragedija sela Škabrnje – dva svjedočenja o jednom krvoproliću)”, *Slobodna Dalmacija*, 21. studenoga 1991.; “Pucnjave i novi preleti”, *Vjesnik*, 28. studenoga 1991. Dana 27. studenoga 1991. u Zadar su dovezena tijela još 3 muškarca iz Škabrnje koji su iz sela odvedeni u Knin, gdje su i ubijeni. Njihova su tijela potom predana odjelu za patologiju šibenske bolnice. Davorka Mezić-Jugović, “Brutalno i hladnokrvno”, *Slobodna Dalmacija*, 29. studenoga 1991.

⁵⁰ HR-HMDCDR, 2., kut. 299, Organ bezbednosti 180. mtbr, str. pov. br. 416–1, 23. 11. 1991. godine, Ubijanje u s. Škabrnja (izveštaj), Organ bezbednosti 180. mtbr, str. pov. br. 417–1, 23. 11. 1991. godine, Ubijanje civila u s. Škabrnja (izveštaj). Opširnije vidi u Prilozima.

u Škabrnji tisuće stanovnika Zadra i prognanika sa zadarskoga područja napustile su grad i pošle prema Rijeci, tražeći sigurnije mjesto za život. Samo je tijekom 21. i 22. studenoga 1991. iz Zadra za Rijeku preko Paga otišlo 6000 ljudi.⁵¹

Do danas su za zločin u Škabrnji pravomoćno osuđeni Jovan Badžoka (10 godina zatvora) i medicinska sestra Zorana Banić iz Zemunika Gornjega (6 godina zatvora).⁵² Milan Martić, jedan od vođa pobunjenih Srba, koji je u trenutku masakra u Škabrnji i Nadinu bio ministar unutrašnjih poslova srpske paradržave u Hrvatskoj (tzv. SAO Krajine), pred Međunarodnim je kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu osuđen na 35 godina zatvora, među ostalim i za zločine nad civilima u spomenutim ravnokotarskim selima.⁵³ Iako je napad bio vođen pod zapovjedništvom JNA, nitko od vrha JNA, zapovjednika 9. korpusa i njemu podređenih jedinica do danas nije optužen pred sudom u Haagu prema zapovjednoj odgovornosti za počinjene zločine.

Zaključak

Dani 18. i 19. studeni 1991. ostat će zapamćeni kao jedan od najtežih i najtužnijih trenutaka novije hrvatske povijesti. Osim što su osvojili Škabrnju i Nadin, gdje su počinili stravične zločine nad civilnim stanovništvom, JNA i pobunjeni Srbi tih su dana zauzeli i Vukovar, a okupiran je i Slunj, čijim su zauzimanjem pobunjeni Srbi povezali okupirana područja na sjeveru i jugu. Osvojivši Vukovar, JNA i pobunjeni Srbi počinili su brojne zločine nad zarobljenim hrvatskim braniteljima i civilima koji su kulminirali 20. studenoga 1991. ubojstvom 200 zarobljenika, uglavnom ranjenika i medicinskoga osoblja vukovarske bolnice, na Ovčari.

Zločini počinjeni nad civilnim stanovništvom Škabrnje i Nadina samo su jedan od brojnih zločina koji su pobunjeni Srbi iz Hrvatske i pripadnici JNA te dobrovoljci iz Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine počinili nad

⁵¹ Ivica Marijačić, "Okupator pokušao odsjeći Zadar", *Vjesnik*, 23. studenoga 1991.

⁵² Zorana Banić uhvaćena je 2001. godine u Švicarskoj, odakle je izručena Hrvatskoj. Na prvom suđenju na zadarskom Županijskom sudu, gdje joj je suđeno u odsutnosti, osuđena je na 20 godina zatvora. Na ponovnom suđenju nakon hapšenja osuđena je najprije na 13, pa na 10 te na kraju na 6 godina zatvora zbog kršenja pravila međunarodnoga prava za vrijeme ratnoga sukoba te sudjelovanja u napadu i ubijanju civila u Škabrnji 18. studenoga 1991. godine. Nakon odsluženja šestogodišnje kazne puštena je na slobodu 31. listopada 2007. godine.

⁵³ Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, Predmet Milan Martić "RSK" (IT-95-11), <http://www.un.org/icty/bhs/cases/martic/documents/judgement/070612/mar-judg070612b.pdf>

Hrvatima i nesrpskim stanovništvom, ali i Srbima koji nisu podržali agresiju na Republiku Hrvatsku tijekom 1991. godine. Kad pogledamo lokacije masovnih zločina nad Hrvatima 1991. godine, koje se rasprostiru duž cijele linije sukoba (Ovčara, Lovas, Kusunje, Četekovac, Joševica, Široka Kula, Škabrnja i brojna druga mjesta), možemo ustvrditi kako zločin u Škabrnji nije izoliran slučaj, već dio plana etničkoga čišćenja takozvanih srpskih prostora. Prema razmjeru počinjenih zločina masakr civila i branitelja tih ravnokotarskih sela ubraja se među najteže zločine pobunjenih Srba u Domovinskom ratu. Gledajući sjevernu i srednju Dalmaciju, to je najteži zločin na tom području tijekom četverogodišnjih sukoba.

Prilozi:

Izvešća Organa bezbednosti 180. mtbr 9. korpusa JNA iz studenoga 1991. godine o ubojstvima civila u selu Škabrnja

1991., studeni 23.⁵⁴

Benkovac

*Ubijanje u s. Škabrnja,
izveštaj.*

Dana 23. 11. 1991. godine oko 10 časova u mojoj kancelariji razgovarao sam sa vojnikom Mitrović Draganom vozačem BOV-a [borbeno oklopno vozilo] vojne policije koji je učestvovao u toku izvođenja borbenih dejstava u s. Škabrnja i koji je video ubistvo civila od strane pripadnika TO [Teritorijalna obrana] i dobrovoljaca u tom selu. U razgovoru izneo mi je sledeće detalje: “Kada smo skrenuli prema Škabrnji putem video sam iz BOV-a jednog mrtvog pripadnika ZNG [Zbor narodne garde] ali pored njega je bila PAP [poluautomatska puška]. Kada smo ušli u selo iz jedne kuće teritorijalci i dobrovoljci (ovi drugi su bili u “šarenoj” uniformi i bili su namazani po licu) koji sebe nazivaju četnicima iz jednog podruma su izveli grupu oko 20 civila. Jedan od njih je imao PAP. Njega su odmah odveli iza BOV-a i “streljali” ga. Ispred BOV-a su doveli jednu staricu i 2 starca legli ih na zemlju i pucali im u potiljak. Iz jedne od kuća u selu izveli su 3 muškarca od kojih je jedan imao oko 35 godina a ostala dvojica oko 45. Njih su u dvorištu malo ispitivali i onda ih streljali. Čuo sam po nekim pričama da su ubili i

⁵⁴ HR-HMDCDR, 2., kut. 299, Organ bezbednosti 180. mtbr, str. pov. br. 416–1, 23. 11. 1991. godine, Ubijanje u s. Škabrnja (izveštaj), Organ bezbednosti 180. mtbr, str. pov. br. 417–1, 23. 11. 1991. godine, Ubijanje civila u s. Škabrnja (izveštaj).

neku ženu od 19 godina sa detetom od 8 meseci ali to lično nisam video. Iz podruma jedne kuće izveli su curu i oca i kćer. Oca su joj odmah ubili iz AP [automatska puška]. Nju su oborili na zemlju povukavši je za kosu i rekli joj 'Hoćeš da prođeš kao otac'. Viknuo sam 'ne pucaj' i uperio sam pušku u njega. Tu curu smo posle doveli u komandu. Video sam da su grupu od 5 civila teritorijalci vodili ispred sebe a onda ih stavili ispred tenka da bi pokazivali put i služili kao "štit". Kada smo išli prema Nadinu video sam da su "teritorijalci" zarobili nekog civila. Sa njim je razgovarao Dražić ali sam potom čuo od nekih da su i njega ubili."

NAPOMENA: Iz podataka koje je dostavio vojnik Mitrović vidi se da su pojedine grupe teritorijalaca više delovali kao "banda" nego kao vojska. Ovakvo ponašanje i njihov odnos izazvao je revolt kod vojnika koji su skoro dolazili u otvoren sukob sa njima da bi zaštitili neke civile hrvatske nacionalnosti.

Dana 22. 11. 1991. godine obavio sam razgovor sa vojnikom Živanović Nenadom iz bataljona vojne policije u vezi ubijanja civila u s. Škabrnja. Događaji su se odvijali u toku 18. 11. u toku napada na selo. U toku razgovora Živanović je bio dosta uzbuđen (razgovor smo vodili u mojoj kancelariji) i nerado se sećao detalja jer tvrdi da je sve to bilo grozno. U razgovoru je izneo sledeće: "U posadi BOV-a smo bili ja, vodnik Travica, desetar Pejaković, vojnici Mitrović Dragan, Živanović Predrag, Nikčević Miloš i Radovanović Goran. Dok su bila borbena dejstva bili smo iza oklopnih transportera. Kod prvih kuća u s. Škabrnja "teritorijalci" (bili su namazani imalinom da bi izgledali strašnije i na uniformama su imali znak odnosno zastavu Srbije bez petokrake) izveli su 3 civila bez oružja. Postrojili su ih ispred i onda su počela puškaranja tako da sam i ja dejstvovao pa na njih nisam obraćao pažnju. Uglavnom kada sam prekinuo vatru video sam ih da leže mrtvi i po ranama sam video da je sigurno pucano iz male daljine. Malo dalje izveli su iz jedne kuće troje dece. Mi iz VP [vojna policija] smo tražili da ih preuzmemo ali nam ih nisu dali. Ponovo su ih uveli u kuću (sve troje) i iz nje izveli samo dvoje. Dali su to treće dete ubili nisam video ni čuo jer pucanje nismo mogli čuti od opšteg meteža ali kuća je potom gađana "Zoljama" i potom je planula. Nešto dalje došlo je do izvođenja jedne grupe civila iz jedne kuće. Teritorijalci su izdvojili četvoricu muškaraca iza kuće i streljali ih. Video sam i da su jednog starca udarili kundakom u glavu, on je hodao oko 20 metara onda ga je teritorijalac ranio iz AP u noge tako da je pao a onda ga ubio metkom u glavu. Čuo sam ali nisam video da su jednog pripadnika ZNG, iza neke kuće su ga streljali a onda mu odrezali uho. Gledao sam kada su izveli jednog muškarca i devojčicu (sigurno oca i kćer). Teritorijalac je rekao devojčici "Gledaj kučko kako ti ubijam oca" i pucao je muškarcu u

usta. Kada sam ovo video ja sam bacio opasač i rekao sam da neću da se borim na takav način i da ću mu sasuti metak u čelo ako ubije tu devojčicu. Devojičicu sam uveo u transporter da bih je spasio od njih.”

NAPOMENA: Navode vojnika ću proveriti preko ostalih vojnika koji su učestvovali u ovoj akciji (vojnika iz jedinice VP). Slušao sam lično pripadnike “dobrovoljce” iz jedinice TO kako se hvale kako su jednog streljali tako što su mu stavili pištolj ispod brade. Ovo su pričali u hirurškoj ambulanti u Benkovcu. Sugerisao sam komandantu da ove jedinice više ne vodi kada se krene u sledeće akcije jer na ovaj način samo brukaju JNA i pod “zaštitom” naših tenkova i transportera vrše zločine.

1991., studeni, 27.⁵⁵

Benkovac

Ubijanje civila u s. Škabrnja,

izveštaj.

Dana 25. 11. 1991. godine kontaktirao sam sa IS [informativni suradnik] “Beograd-1” u vezi njegovih saznanja o ubijanju civila u s. Škabrnja. IS mi je u vezi toga iznio sledeće: “Danas je ovde dolazio Opačić Goran. Pričao je pred svima nama u kancelariji da je bilo ubistava civila, uglavnom žene i staraca u Škabrnji. U tom ubijanju posebno se istakao “dobrovoljac-četnik” izvesni “Jaro-Jare” (poreklom iz s. Prebilovac u Hercegovini) i njegov prijatelj iz iste jedinice izvesni Ljubiša. Istakao je i to da je sa njima bio i neki aktivni vojnik koji se stalno kretao u borbenom stroju sa njima. Naime dok je jedan starac bežao taj aktivni vojnik je skinuo “Zolju” sa ramena i pitao “četnika” “Mogu li da ga fotografišem” i pogodio ga. Goran Opačić tvrdi da nikad nije vidio grozniju sliku u životu jer je starac raznešen tako da mu je u blizini ostala samo noga. Još sam čuo da je tu veče Zorić (ime mu ne znam) koji je negde u JTO [jedinica Terorijalne obrane] išao po gradu i pokazivao kesu sa ljudskim ušima. Takođe ušao je u kafe-bar “7” i provokativno pozvao konobaricu da vidi prljavu čašu. Kada je došla pokazao joj je čašu u kojoj je bilo ljudsko uho.”

NAPOMENA: IS sam uputio na to da sazna imena i prezimena “Jare” i Ljubiše, a ja ću operativnim putem da dođem do podataka o “aktivnom vojniku” koji bi najverovatnije morao biti iz m/č [mehanizirana četa] okb [oklopni bataljun] 221. mtbr[motorizirana brigada].

⁵⁵ HR-HMDCDR, 2., kut. 299, Organ bezbednosti 180. mtbr, str. pov. br. 423–1, 27. 11. 1991. godine, Ubijanje civila u s. Škabrnja (izveštaj).

Literatura

- Državni zavod za statistiku, "Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima, Knjiga 1.", Zagreb, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1998.
- Državni zavod za statistiku, "Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima, Knjiga 5.", Zagreb, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1998.
- Dujella, Josip. 1992. Civilian Massacre in Škabrnje and Nadin. *Croatian Medical Journal*, Volume 33, War supplement 2: 51–61.
- HR-HMDCDR, Izvorna civilna, vojna i policijska dokumentacija tzv. Republike Srpske Krajine (RSK), arhivski fond 2, Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom teritoriju RH.
- HR-HMDCDR, Izvorna civilna, vojna i policijska dokumentacija tzv. Republike Srpske Krajine (RSK), arhivski fond 7, 9. korpus OS SFRJ (9. korpus JNA).
- Kaleb, Jadranko. 1999. *Zadar u Domovinskom ratu 1990.–1991.* Zadar: Udruga hrvatskih veterana Domovinskog rata Zadarske županije.
- Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, "Spisak predmeta Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju", <<http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>> (Pristupljeno 1. listopada 2009.)
- Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, "Predmet Milan Martić "RSK" (IT-95–11)", <<http://www.un.org/icty/transe11/060329ED.htm>> (Pristupljeno 1. listopada 2009.)
- Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, "Predmet Milan Martić "RSK" (IT-95–11)", <<http://www.un.org/icty/bhs/cases/martic/documents/judgement/070612/mar-judg070612b.pdf>> (Pristupljeno 1. listopada 2009.)
- Milković, Ante. 2001. *Naša Škabrnja: 18. Studenog 1991. – 18. Studenog 2001.* Škabrnja: Općina Škabrnja.
- Politika, "JNA ušla u Nadin i Škabrnju", 21. studenoga 1991., 10.
- Republički zavod za statistiku, "Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo prema narodnosti po naseljima, Zagreb, Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1992.
- Slobodna Dalmacija, "Potresne slike četničkog pokolja (tragedija sela Škabrnje – dva svjedočenja o jednom krvoproliću)", 21. studenoga 1991., 4.–5.
- Slobodna Dalmacija, "Škabrnja i Nadin: ubijeno 35 ljudi", 22. studenoga 1991., 5.
- Slobodna Dalmacija, "Predaja tijela", 22. studenoga 1991., 32.
- Slobodna Dalmacija, "Škabrnja i Nadin: stop za misiju EZ", 23. studenoga 1991., 5.
- Slobodna Dalmacija, "Brojke zločina i užasa stalno rastu", 28. studenoga 1991., 6.
- Slobodna Dalmacija, "Brutalno i hladnokrvno", 29. studenoga 1991., 8.

Vjesnik, “Okupator pokušao odsjeći Zadar”, 23. studenoga 1991., 5.

Vjesnik, “Pod dojmom zločina”, 27. studenoga 1991., 5.

Vjesnik, “Pucnjave i novi preleti”, 28. studenoga 1991., 5.

The Crime Committed Against Croats by the Yugoslav People’s Army (YPA) and Serb Units in Škabrnja and Nadin on November 18–19, 1991

In the summer of 1991 Yugoslav People’s Army (YPA) forces aided by Croatian Serb rebels started with open aggression on Croatia. Heavy fighting also took place in Northern Dalmatia, which was the centre of the Serb rebellion in Croatia. The lightly defended Croatian villages of Škabrnja and Nadin were located in the Zadar hinterland. On November 18 and 19, 1991 YPA forces and Serb rebels attacked and seized Škabrnja and Nadin, killing several dozen civilians, mostly women and old men.

Key words: Škabrnja, Nadin, The Homeland War, war crime, YPA